

УДК 657.1

Гевлич Л.Л., к.е.н, доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту Донецького національного університету ім. Василя Стуса

Катранжи Л.І., магістрант Донецького національного університету ім. Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ПОТОЧНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ» ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті розглядається генезис дефініції зобов'язань як економічної та юридичної категорії, розкриті підходи до трактування поняття «зобов'язання» іноземними та вітчизняними вченими, висвітлена сутність зобов'язань в українському законодавстві та міжнародних стандартах обліку. Здійснено порівняння бухгалтерської та юридичної точок зору на сутність поняття та визначення моменту виникнення зобов'язань, розглянуті можливі шляхи врівноваження невідповідності між моментом виникнення облікових та юридичних зобов'язань. Також проаналізовано класифікацію поточних зобов'язань в розрізі вітчизняного та міжнародного законодавства, наведено класифікацію за іншими можливими критеріями. Ідентифіковані проблеми класифікації зобов'язань, надані напрями їх вирішення, зокрема, розглянуто перспективу створення єдиної універсальної класифікації, визначені напрями подальших досліджень.

Ключові слова: зобов'язання, кредиторська заборгованість, забезпечення, класифікація, договори, угоди, контракти.

Рис. 1, Табл. 3, Літ. 19.

Гевлич Л.Л., Катранжи Л.І.

ОСОБЕННОСТИ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУТИ ПОНЯТИЯ «ТЕКУЩИЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА» И ИХ КЛАССИФИКАЦИИ

В статье рассматривается генезис дефиниции обязательств как экономической и юридической категории, раскрыты подходы к трактовке понятия «обязательство» иностранными и отечественными учеными, освещена сущность обязательств в украинском законодательстве и международных стандартах учета. Проведено сравнение бухгалтерской и юридической точек зрения на сущность понятия и определение момента возникновения обязательств, рассмотрены возможные пути уравнивания несоответствия между моментом возникновения учетных и юридических обязательств. Также проанализирована классификация текущих обязательств в разрезе отечественного и международного законодательства, приведена классификация по другим возможным критериям. Идентифицированы проблемы классификации обязательств, предоставлены направления их решения, в частности, рассмотрены перспективы создания единой универсальной классификации, определены направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: обязательства, кредиторская задолженность, обеспечения, классификация, договоры, соглашения, контракты.

Gevlych L.L., Katranzhi L.I.

PECULIARITIES OF APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT "CURRENT LIABILITIES" AND THEIR CLASSIFICATIONS

The article deals with the genesis of the obligations' definition as an economic and legal category, discloses approaches to the interpretation of the concept of "commitment" by foreign and domestic scientists, clarifies the essence of obligations in Ukrainian legislation and international accounting standards. The comparison of accounting and legal points of view on the concept and definition of the moment of occurrence of obligations is made. Considered possible ways of balancing the discrepancy between the time of occurrence of accounting and

legal obligations. The classification of current obligations in the national and international legislation is analyzed, classification according to other criteria is given. Identified problems of classification of obligations, directions for their solution, in particular, the prospect of creating a unified universal classification is considered. The directions of further research are determined.

Key words: Liabilities, accounts payable, collateral, classification, contracts, agreements, contracts.

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови спонукають до необхідності використання суб'єктами господарювання не тільки власного, а й позикового або залученого капіталу. Інакше кажучи, будь-який суб'єкт господарювання, незалежно від його розмірів, галузі діяльності, успішності та фінансової стійкості стикається з таким поняттям як зобов'язання. Кожне підприємство має зобов'язання перед постачальниками та підрядниками за надані товари, роботи, послуги, перед працівниками з оплати праці, перед бюджетом, страховими й пенсійними фондами тощо. Це зобов'язання, що виникають внаслідок звичайної діяльності підприємства, яка свідчить про його нормальне функціонування.

Поняття зобов'язань використовується в усіх видах діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності, тому має значне смислове навантаження, розуміння та правильна класифікація якого прямо впливають на ефективність менеджменту підприємства, установи, організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності зобов'язань та їх класифікації присвячені праці М. Мунітса, М.І. Куттера, Б. Нидлза, Х. Андерсона, Д. Колдуела, Е.С. Хендріксената та інших вчених [1-4]. Однак у працях цих дослідників розглядаються лише однобічні підходи до визначення сутності зобов'язань та їх класифікації, тому розуміння щодо цієї економічної категорії є неповним.

Метою роботи є дослідження генезису поняття поточних зобов'язань як економічної категорії та їх класифікація з урахуванням вітчизняної та міжнародної практики.

Виклад основного матеріалу. Перехід від натуральної форми господарювання до ринкової (товарної) форми має безпосередній історичний зв'язок з виникненням розрахунків між суб'єктами господарювання. З їх появою тісно пов'язане і поняття «зобов'язання», яке пройшло тривалу та складну еволюцію. Витоки зобов'язань лежать в деліктах - заподіянні шкоди іншій особі. Саме з деліктами пов'язане виникнення поняття деліктних, або недоговірних зобов'язань. Пізніше з'явився договір як самостійне джерело зобов'язань. Основна відмінність між ними полягала в тому, що у договірних зобов'язаннях кожна із сторін є як кредитором, так і боржником, в той час як у деліктних одна сторона може бути лише кредитором, а інша – тільки боржником.

Сучасна фінансова система насичена багатьма фінансовими інструментами і оперує такими поняттями як опціони, ф'ючерси, форвардні контракти тощо, які розглядаються як підстави виникнення зобов'язань. Договори, угоди, контракти – основні документи, в яких передбачені права, обов'язки та відповідальність сторін. Саме тому договори і порядок виконання договірних відносин покладені в основу обліку зобов'язань.

Більшість дослідників намагається розкрити зміст дефініції зобов'язань відповідно до особливостей галузі свого дослідження. Саме тому в науковій літературі й досі залишаються дискусійними підходи до визначення зобов'язань, оскільки різні позиції і точки зору в багатьох випадках призводять до омани в оцінці економічного сенсу цього поняття (табл. 1, яку розроблено на основі [2-16]).

Таблиця 1. Дефініції «зобов'язання» та «заборгованість» у роботах вітчизняних та закордонних дослідників та нормативних актах

Термін	Визначення	Джерело
1	2	3
Зобов'язання	Виникають в результаті вчинення фірмою різних угод і є юридичною підставою для наступних платежів за товари або надані послуги	Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл
Зобов'язання	Характеризуються: - конкретними економічними ресурсами (поверненню підлягають або самі ресурси, або їх грошовий еквівалент - залежно від умов угоди); - адресністю (ресурси повертаються позикодавцеві або іншій третій особі за дорученням позикодавця); - терміном погашення заборгованості; - винагородою за користування ресурсами; - санкціями за порушення договірних зобов'язань за строками та сумами погашення заборгованості	М.І. Куттер
Кредиторська заборгованість	Сума, яку одна особа (дебітор) має повернути іншому (кредитору), в грошовому виразі або в товарах і послугах, як наслідок отриманих раніше товарів або послуг або нанесення збитків; зокрема, будь-який борг	Е. Колер
Кредиторська заборгованість	Дохід, виражений в грошах, який відповідно до вимог законодавства (або справедливості) повинен бути переданий його власником іншій особі (або декільком особам) і який не компенсується безумовно і повністю конкретними доходами рівною або більшою величини, що передаються останньою особою (особами) такій власникові	Дж. Каннінг
Зобов'язання	Вимога або ряд вимог до підприємства, термін погашення і незалежна величина кожного з яких відомі або можуть бути досить точно визначені	Р. Шпруз і М. Муниц
Кредиторська заборгованість	Економічні зобов'язання підприємства, які визнаються і оцінюються (вимірюються) відповідно до загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку. До складу кредиторської заборгованості входять також окремі види відстрочених кредитів, які не є зобов'язаннями, але визнаються і оцінюються (вимірюються) відповідно до загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку	АРВ 4 АІСРА
Кредиторська заборгованість	Майбутня відмова суб'єкта від потенційного доходу або майбутніх економічних вигод на користь інших суб'єктів відповідно до існуючого в даний час зобов'язанням, обумовленого попередніми господарськими операціями або іншими подіями	SAC 4 AARF

Продовження табл. 1

1	2	3
Зобов'язання	Правовідношення, в яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості	Цивільний кодекс України
Зобов'язання	Заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»
Зобов'язання	Заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди	НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»
Поточні зобов'язання	Зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу	ПСБО 11 «Зобов'язання»
Зобов'язання	Теперішня заборгованість підприємства, яка виникає в результаті минулих подій і погашення якої, за очікуванням, спричинить вибуття з підприємства ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди	МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи»
Поточні зобов'язання	Зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу, якщо цей цикл менше 12 місяців або повинні бути погашені протягом 12 місяців з дати балансу.	Т.В. Гладких
Зобов'язання	Джерело формування фінансових ресурсів для фінансування операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства.	Н.П. Михайлішин

Таким чином, можна стверджувати, що склад зобов'язань, що відображаються в бухгалтерському обліку, залежить від того, які саме теоретичні погляди вкладені в їх основу. Наприклад, з юридичної точки зору [5,10,17] кожне підприємство в зобов'язаннях може виступати в якості активного та/або пасивного суб'єкта, тобто показувати в обліку ті зобов'язання, які входять в категорії активів (дебіторська заборгованість) і пасивів (кредиторська заборгованість). В той час з бухгалтерської (економічної) точки зору [11-14] під зобов'язаннями розуміють лише залучений і позиковий капітал для фінансування операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства, тобто кредиторську заборгованість, що значно звужує поняття.

У цивільному та господарському праві зобов'язання виникає з договору незалежно від того, чи відбулися вже певні дії щодо його виконання. В обліку ж зобов'язання не

відображається до початку виконання договору: першої поставки або платежу (передплати). З вказаної причини договори мають визначальний спектр саме для юридичного трактування, але і тут існує взаємозв'язок, бо облік занадто прив'язаний до юридичних моментів в діяльності суб'єктів господарювання: невиконання умов, зазначених в договорі, може призвести до штрафних санкцій, які породжують нові зобов'язання і мають знайти відображення в бухгалтерському обліку. Для врівноваження невідповідності між моментом виникнення облікових та юридичних зобов'язань деякі зарубіжні дослідники пропонують визнавати в обліку зобов'язання в момент укладання договорів, що призвело б до появи прогнозних рядків в балансі і, на їхню думку, збільшило б зацікавленість з боку інвесторів [18]. Але розгляд цієї пропозиції з точки зору практики обліку демонструє наступне.

В бухгалтерському обліку зобов'язання виникають одночасно з отриманням активів і відображаються, якщо існує ймовірність зменшення майбутніх економічних вигід [13]. В звичайній ситуації необхідно було б відобразити за дебетом збільшення активів, а за кредитом збільшення зобов'язань. Але в момент підписання договору рух активів ще не відбувається, тому дебетова частина не може бути показана. З іншого боку, розрив у часі відображення за дебетом та кредитом також неприпустимий. Звідси виникає необхідність змін в обліку зобов'язань, наприклад, через введення додаткового активного рахунку «Укладені договори». У табл. 2 наведено порівняння способів обліку зобов'язань на прикладі наступної господарської ситуації: на початку місяця підприємство уклало договір з постачальниками по придбанню палива на суму 6000 гр. од. на умовах наступної оплати. Через тиждень після укладання договору паливо було отримано. В кінці місяця борг постачальнику було сплачено в повному обсязі.

Таблиця 2. Порівняння способів обліку зобов'язань

Традиційний спосіб обліку				
№ з/п	Зміст операції	Дт	Кт	Сума, гр.од.
1.	Отримано паливо	Паливо	Кредиторська заборгованість	5000
2.	Відображено податковий кредит	ПДВ	Кредиторська заборгованість	1000
3.	Сплачено постачальникам за паливо	Кредиторська заборгованість	Грошові кошти на рахунку в банку	6000
Облік за умови введення додаткового рахунку				
№ з/п	Зміст операції	Дт	Кт	Сума, гр.од.
1.	Укладено договір з постачальником	Укладені договори	Кредиторська заборгованість	6000
2.	Отримано паливо	Паливо	Укладені договори	5000
3.	Відображено податковий кредит	ПДВ	Укладені договори	1000
4.	Сплачено постачальникам за паливо	Кредиторська заборгованість	Грошові кошти на рахунку в банку	6000

Варто зазначити, що в даному прикладі ще не розглядалося виникнення зобов'язань в разі передплати, розрахунки векселями та банківські кредити, бо у кожній з таких операцій існують свої особливості, які варто врегулювати. Виникнення викривлень і плутанини, до яких можуть призвести запропоновані зміни, унеможливають їх

впровадження, оскільки питання правильного відображення в обліку поточних зобов'язань стоїть на порядку денному для багатьох вітчизняних підприємств.

Можна констатувати, що виникнення додаткових статей на кшталт умовних активів чи умовних зобов'язань не призведе до підвищення інвестиційної привабливості підприємства, бо вони за принципом обачності не можуть бути показані у балансі. Розкриття такої інформації у примітках за прикладом інших забалансових статей тільки надасть зайвого клопоту обліковцям, які змушені будуть додатково відстежувати закриття подібних рахунків при виконанні зобов'язань. На наш погляд, існуюча практика облікового відображення зобов'язань є доцільною та ефективною, а розкриття укладених контрактів, виконання яких очікується, у примітках, в рамках звіту директорів, у проектах є адекватним міжнародним вимогам до організації обліку.

Другим важливим чинником правильної організації обліку зобов'язань та їх відображення у фінансовій звітності є вірна і детально складена класифікація. Основний порядок класифікації зобов'язань розкрито в П(С)БО 11 «Зобов'язання» [13], де вони поділені на чотири групи: довгострокові, поточні зобов'язання, забезпечення наступних витрат і платежів та доходи майбутніх періодів (рис. 1).

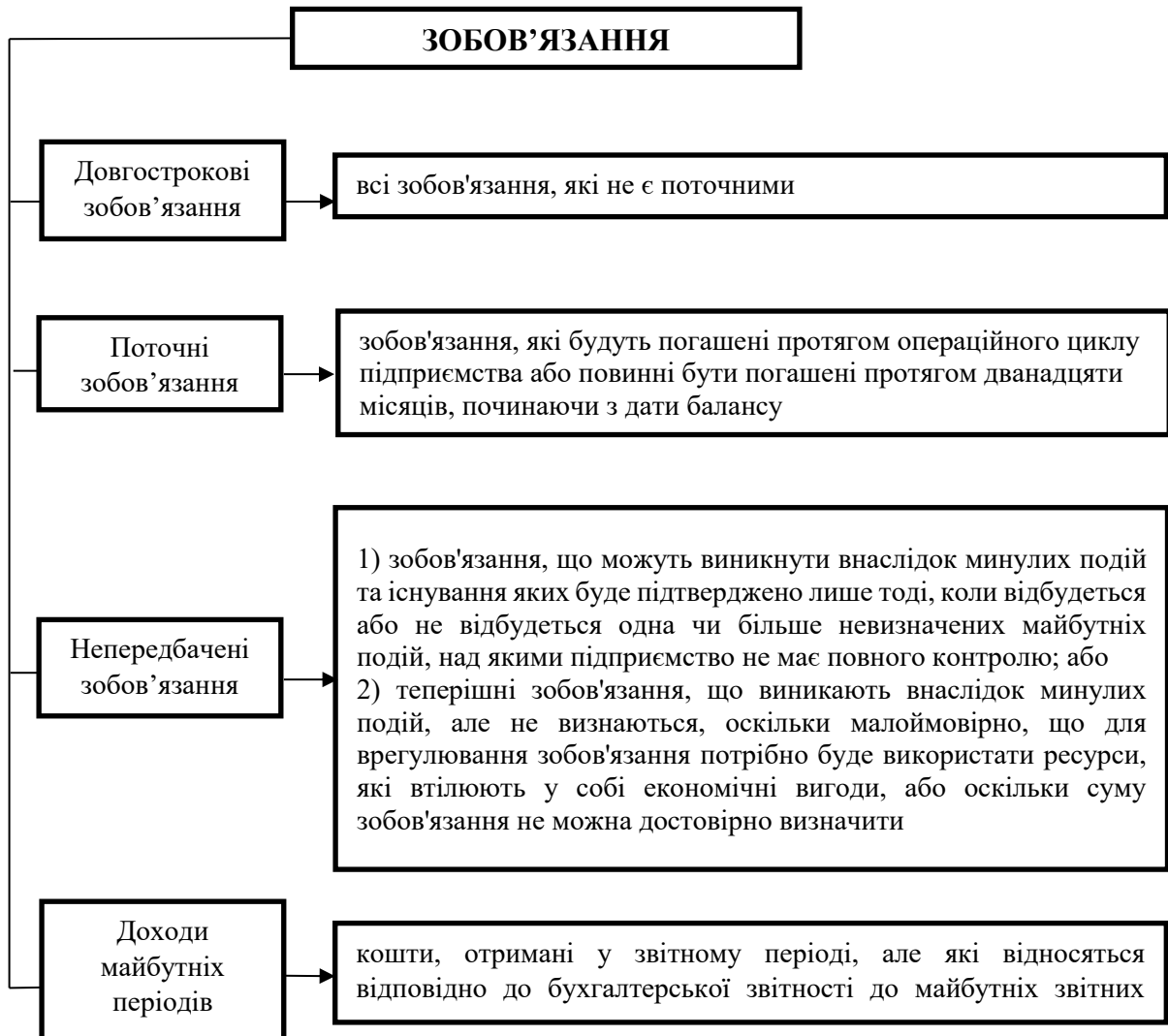

Рис. 1. Класифікація зобов'язань згідно з П(С)БО 11

В свою чергу, довгострокові і поточні зобов'язання мають внутрішню, більш детальну класифікацію [13].

До довгострокових зобов'язань належать:

- довгострокові кредити банків;
- інші довгострокові фінансові зобов'язання;
- відстрочені податкові зобов'язання;
- інші довгострокові зобов'язання.

До поточних зобов'язань належать:

- короткострокові кредити банків;
- поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями;
- короткострокові векселі видані; кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги;

- поточна заборгованість за розрахунками (з отриманих авансів, з бюджетом, з позабюджетних платежів, зі страхування, з оплати праці, з учасниками, з внутрішніх розрахунків);

- поточні забезпечення;
- інші поточні зобов'язання.

Особливим видом поточних зобов'язань є забезпечення. Зазвичай, їх створюють для відшкодування майбутніх операційних витрат на:

- виплату відпусток працівникам;
- додаткове пенсійне забезпечення;
- виконання гарантійних зобов'язань;
- реструктуризацію, виконання зобов'язань при припиненні діяльності;
- виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо.

Особливими зобов'язаннями є ті категорії, які є дуже важливими з точки зору оцінки впливу потенційних наслідків певних подій на перспективи розвитку підприємства. До них відносяться, в першу чергу, непередбачені зобов'язання [16]. Як особливу категорію можна виділити і забезпечення: оскільки зобов'язання визнаються за фактично здійсненою операцією, а для визначення забезпечень треба застосовувати попередню оцінку, в деяких країнах забезпечення взагалі не виділяють як різновид зобов'язань.

Крім того, структуру зобов'язань підприємства можуть доповнити фінансові зобов'язання. Вони є потенційними можливостями формування забезпечень для суб'єкта господарювання. Але чітких і точних роз'яснень щодо обліку фінансових зобов'язань П(С)БО 13 не надає [19]. На практиці можна застосовувати й інші класифікаційні ознаки, узагальнено представлені у табл. 3.

Зрозуміло, що детальна класифікація зобов'язань дає можливість глибше зрозуміти їхню сутність, допомагає бухгалтерам в організації обліку зобов'язань та забезпечує правильність і достовірність їх обліку. Також це дозволяє керівникам отримувати оперативну та різнобічну інформацію стосовно зобов'язань з метою оптимізації управління ними. Крім того, велике значення така класифікація має для аудитора, бо значно спрощує процедуру проведення перевірки.

Висновки. Головною проблемою класифікації зобов'язань є широке значення самого терміну. Більшість дослідників прагне охопити однією загальною класифікацією всі можливі різновиди зобов'язань, але, на наш погляд, створення єдиної багатоступінчатої класифікації призведе до плутанини у визначенні їхньої природи. Тому доцільнішим є створення єдиної класифікації по кожній окремій сфері, що дозволило б, наприклад, розмежувати поняття юридичних та облікових зобов'язань. Подальша робота з ідентифікації таких класифікацій буде напрямом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. MOONITZ, Maurice. The Basic Postulates of Accounting. / by Maurice Moonitz. Accounting Research Study No. 1, New York: AICPA, 1961. – 52-53 p.
2. Кутгер М.И. Теория бухгалтерского учета: Учебник. – 3-е изд., перераб и доп. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 592 с.

Таблиця 3. Класифікація зобов'язань за різними критеріями

<i>Відповідно до підстав, з яких виникають господарські зобов'язання</i>			
<i>Договірні</i>	Зобов'язання, які виникають із договорів	<i>Бездоговірні</i>	Зобов'язання що виникають внаслідок заподіяння шкоди, безпідставного придбання або збереження майна
<i>За можливістю оцінки</i>			
<i>Реальні</i>	Зобов'язання, які виникають на основі договору, контракту, одержаного рахунка (довгострокові і поточні)	<i>Потенційні (умовні)</i>	Зобов'язання, за якими сума і час майбутніх платежів не визначені (забезпечення і непередбачені зобов'язання)
<i>За складністю</i>			
<i>Прості</i>	Зобов'язання, що погашаються одним платежем	<i>Складні</i>	Включають первинне зобов'язання та набір вторинних зобов'язань
<i>Залежно від визначеності предмета</i>			
<i>Однооб'єктні</i>	Предметом є цілком визначені дії.	<i>Альтернативні</i>	Є право вибору однієї із кількох дій, передбачених договором чи законом
<i>За видами кредиторів</i>			
<i>Внутрішні</i>	В більшості це заборгованість по заробітній платі	<i>Зовнішні</i>	Зобов'язання перед банками, контрагентами, податками та ін.
<i>За співвідношенням прав і обов'язків суб'єктів</i>			
<i>Односторонні</i>	Одна сторона має тільки права, а друга – тільки обов'язки	<i>Взаємні</i>	Кожен учасник має як права, так і обов'язки
<i>За визначеністю в часі</i>			
<i>Обмежені в часі</i>	Строк виконання визначений	<i>Безстрокові</i>	Строк виконання не визначений

3. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета / Пер. с англ. Я. Соколова – М.: Финансы и статистика, 2004. – 496 с.

4. Хендриксен Э., Ван Бред М. Теория бухгалтерского учета / Пер. с англ. Я. Соколова – М.: Финансы и статистика, 1997 г. – 576 с.

5. KOHLER, Eric. Dictionary for Accountants. Englewood Cliffs / by Eric Kohler. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1975. – 574 p.

6. CANNING, John. The Economics of Accountancy. / by John Canning. New York: Ronald Press, 1929. - 367 p.

7. SPROUSE, Robert. A Tentative Statement of Broad Accounting Principles for Business Enterprises. / by Robert Sprouse, Maurice Moonitz. Accounting Research Study No. 3, New York: AICPA, 1962. – 55-59 p.

8. American Institute of Certified Public Accountants. Basic Concepts and Accounting Principles Underlying Financial Statements of Business Enterprises. / by American Institute of Certified Public Accountants, Accounting Principles Board. Statement No. 4, New York: AICPA, 1970.

9. Australian Accounting Research Foundation. Definition and Recognition of the Elements of Financial Statements. / by Australian Accounting Research Foundation. SAC 4, Melbourne: AARF, 1995.
10. Цивільний Кодекс України за станом на 16 січня 2003 № 435- IV. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність: Закон України: за станом на 16 липня 1999р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
12. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» за станом на 7 лютого 2013 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №11 «Зобов'язання» за станом на 31 січня 2000р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>
14. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (IASB) № 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи» за станом на 1 січня 2012 року. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_051
15. Гладких Т.В. Фінансовий облік: Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2007. – 242 с.
16. Михайлішин Н.П. Сутність зобов'язань та їх класифікація: економічний та правовий аспекти// Економіка: реалії часу. – 2012. - №2 (3). – С. 130-135.
17. Господарський кодекс України за станом на 16 січня 2003р. №436 IV. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
18. Плотникова О. В. Момент признания обязательства в бухгалтерском финансовом учете / О. В. Плотникова // Вектор науки ТГУ. - 2012. - №19. – С. 197 -200.
19. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №13 «Фінансові інструменти» за станом на 30 листопада 2001 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>